

Vade retro Satana! Samarjai Máté János ördögűző liturgiájának ismertetése

Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύουσιν ταῦτα παρακολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν, γλώσσαις λαλήσουσιν καιναῖς, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν ὄφεις ἀροῦσιν καὶ θανάσιμόν τι πίωσιν οὐ μὴ αὐτοὺς βλάβῃ, ἐπὶ ἀρρώστοις χεῖρας ἐπιθήσουσιν καὶ καλῶς ἔξουσιν.

Signa autem eos qui crediderint haec sequentur in nomine meo daemonia eicient linguis loquentur novis serpentes tollent et si mortiferum quid biberint non eos nocebit super aegrotos manus inponent et bene habebunt.

Azokat pedig, a kik hisznek, ilyen jelek követik: az én nevemben ördögöket űznek; új nyelveken szólnak. Kígyókat vesznek föl; és ha valami halálost isznak, meg nem árt nekik; betegekre vetik kezeiket, és meggyógyulnak.

Mk 16,17–18

Az ördögűzés múltjáról

A *Britannica Hungarica* tömör meghatározása szerint az ördögűzés nem más, mint a „rossz szellemek felszólítása és kényszerítése, hogy hagyjanak el egy tárgyat, egy helyet vagy egy személyt.”¹ Ez a gyakorlat az ókori keleten sem volt ismeretlen. Hiteles történelmi források értesítenek arról, hogy Babilonban és Egyiptomban egyaránt gyakorolták ezt a gyógyítási módot.² A gyógyítás folyamata ráolvasásból, olajjal való megkenésből, amulettek viselésének az ajánlásából állott. Egyiptomban különleges szerepet kapott a só és olaj használata. Ezt azért fontos kiemelnünk, mert a római egyház gyakorlatában is használták a só és olaj általi ördögűzést. Nemcsak a pogány világban, hanem a zsidóságban is ismert volt ez a gyakorlat. Erről tudósít Tóbiás könyve, valamint Josephus Flavius is, aki beszámol arról, hogy Salamon is képes volt ördögöket űzni.³

Az evangéliumot végigolvasva egyértelműen megállapítható: léteznek gonosz erőtől fogvatartott, a Sátántól megszállott emberek. Arról is olvasunk, hogy az Úr Jézus is számtalan alkalommal űzött ki ördögöket a megszállottakból. A Márk szerinti evangélium arról tudósít, hogy Jézus tanítványainak is hatalmat adott az ördögök kiűzésére. Ez ígéret alapján a római egyházban élt is ez a gyakorlat, és egyháztörténeti, valamint liturgiátörténeti munkákból arról szerzünk tudomást, hogy ez a szertartás bizonyos fej-

¹ Exorcizmus címszó, in: *Britannica Hungarica*.

² Thraede, K.: Exorcizmus. In: Theodor Klauser (ed.): *Reallexikon für Antike und Christentum*. Stuttgart 1969.

³ Josephus Flavius: *Antiquitates Iudaeorum*. 8,45. CD-Rom edition.

lődésen ment keresztül. Jelen dolgozat első részében ezt a fejlődést kívánom bemutatni.

Az első két század keresztyénei szerint az ördögűzés hatalma olyan karizma, melyet az Úr tetszése szerint osztogat, és bárki bármikor megkaphatja ezt a kegyelmi ajándékot.⁴ És mindazok, akik kapták ezt az ajándékot, egyedül az Úr Jézus nevében űztek ördögöket. A későbbiekben ez a szemlélet megváltozott. Úgy tűnik, az egyház intézményesedés felé haladó útján bizonyos mértékben az egyházi tisztségek is átszerveződtek. Szántó Konrád ismertetése szerint a 2–3. században már voltak exorcisták, akik a megszállottakat, a lelki beteget, az epileptikusokat, stb. ápolták.⁵ A negyedik századtól kezdve szokásba jött, hogy az egyházi szolgákat, a klérus tagjait két nagy csoportba, a nagyobb és a kisebb rendek csoportjába sorolják.⁶ Az exorcisták ez utóbbiban, a kisebb rendek sorában, azaz az alsópapságban kaptak helyet. Kyprianosz említi 23. levelében, hogy Kr. u. 250-ben Karthágóban már hivatalként (a német fordítás szerint *Amt*-ként) létezett az exorcisták rendje.⁷ A keleti egyházban inkább a szerzetesek körében terjedt el és öröklődött át nemzedékről nemzedékre.

Ugyanerről az időszakról kell megjegyeznünk, hogy az ördögűzés része volt a felnőtt-keresztségre jelentkező tagok oktatásának is. Ekkorra ugyanis az ördögűzésnek két válfaja alakult ki: egyfelől a keresztelest előkészítő szertartás részeként gyakorolták, másrészt pedig mint gyógyító cselekményt.⁸

A keresztségre való tulajdonképpeni előkészítést azonban a nagyböjti időszakra sűrítette össze. A nagyböjt elején kellett jelentkezni azoknak, akik a böjt végén meg akartak keresztelezni. A böjt harmadik hetében már nem vettek föl senkit. A választottakat vagy kérőket (competentes) oktatásuk során bevezették a Szentírás megértésébe, közölték velük és megmagyarázták nekik a hitvallást és a Miatyánkot, melyeket kívülről kellett megtanulniok. *Az oktatást egybekapcsolták az ördögűzéssel,*⁹ imákkal, kézföltétellel, keresztmegjelöléssel, böjttel, bűnvallással és bűnbánati cselekményekkel.¹⁰

Ez minden valószínűség szerint azt jelenti, hogy a jelöltet ily módon is megpróbálták tisztítani a Gonosztól, és hozzásegíteni pogány voltának hátrahagyásához, az Egyház tisztaságának a megóvása érdekében. Warga Lajos véleménye szerint a keresztelest előkészítő szertartásban gyakorolt ördögűzést inkább a gyermekeken végezték el, míg a felnőtteknek nyíltan meg kellett tagadniuk magukban az ördög munkáit és azoktól el kellett fordulniuk.¹¹

Már az ezredforduló előtt is, a felszentelést megelőzően lemérték a papjelöltek egyházi műveltségének színvonalát. A vizsgaanyag kötelező része volt az ördögűzés szertartásainak az ismerete is.¹² Arról is értesülünk, hogy a reformáció előtt a papoknak kötelező módon kívülről kellett tudniuk „a só és víz exorcizmusát, [a mise] ördögűző imáját”¹³ is. Kérdés, hogy a *só és víz exorcizmusát* tekinthetjük-e a korabeli keresztyén szertartás olyan részének, amely az ókori egyiptomi gyakorlat hatására alakult ki.

⁴ Britannica Hungarica, *Exorcizmus* című szócikk alatt.

⁵ Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. Budapest, Ecclesia, é. n., 129.

⁶ Szántó Konrád: *i. m.* 200.

⁷ Thraede, K.: *i. m.*

⁸ Uo.

⁹ Kiemelés tőlem.

¹⁰ Szántó Konrád: *i. m.* 212.

¹¹ Warga Lajos: *A keresztyén egyház történelme*. I. kötet, Sárospatak 1906, 91.

¹² Szántó Konrád: *i. m.* 325.

¹³ Uo. 537.

A *Rituale Romanum* ismeri a kis és nagy ördögűzést.¹⁴ E szerint a szertartáskönyv szerint az ördögűzés általános cselekményei két csoportba sorolhatók: a cselekmények és a szavak kategóriájába. A cselekmények közé tartozik a keresztvetés, a kézrátétel, az in- és exsufflatio. A szavak kategóriájába a következő alkotóelemek sorolandók: a Szentírás bizonyos részeinek a felolvasása, az imák,¹⁵ maga az ördög esküvel való kényszerítése¹⁶ (*Beschwörung*), a fenyegetés (*Drohung*) és a megátkozás (*Verwünschung*).¹⁷ Ezt a formát vette át Pázmány Péter az 1625-ben kiadott *Rituale Strigoniense*-ben is.¹⁸

Azonban nemcsak a római egyházban gyakorolták az ördögűzést, hanem a 11–12. századi megújulási mozgalmakban, sőt a reformátori egyházakban is. Az albigensek egyetlen szentsége a vigasztalás (*consolamentum*) volt, melyet ördögűzés és kézfeltétel által szolgáltatott ki.¹⁹ A lutheránus egyházban egyre növekvő ellenállások közepette a 18. századig gyakorolták a keresztelés előtti ördögűzést.²⁰ És arra is van példa, hogy a reformáció helvét irányának követői is – minden valószínűség szerint katolikus hatásra – bizonyos módosításokkal gyakorolták az ördögűzést.

Ördögűzés a protestáns liturgiában

Először is néhány gondolat erejéig fel kéne vázolnunk ennek a kornak néhány olyan jellemvonását, melynek alapján átfogó képet nyerünk a korszak emberének a Sátán munkáihoz való viszonyulásáról. Ezt a szempontot figyelembe véve találóan jellemzi Nagy Géza ezt a korszakot:

„Tény az, hogy az akkori reformátusok hitéletében és erkölcsiségében még mindig fel lehet találni az ősi pogányság, a római egyház és a kisebb szakadások tanításait, valamint az életet sorvasztó bűnök maradványait. A reformáció egyházát még mindig összekapcsolja a megelőző vallási formákkal a titokzatos, kiszámíthatatlan Istentől való félelem. E gondolatmenet szerint Isten hatalmát a világ és a sátán felett Krisztus váltságshalála, feltámadása és a Szentlélek közöltetése bizonyítja. Ezt kétségbe vonni nem lehet, aki mégis megteszi, az hitetlen és bűnös. De Isten és ember közt a Biblia tanítása szerint is ott vannak az angyalok és a sátán, illetve az ő szolgálóinak sötét serege... Tehát nem a sátánhitben kell keresnünk a különbséget a protestánsok és a római katolikusok között, hanem a védekezés módjában...”

A *katolikusok*nál a démonológia nagyszabású, s az egyház által szentesített művoltának megfelelően, külön szertartást, az ördögűzést (exorcizmus) iktatnak be a lelkesítő funkciók közé (*Rituale Romanum*), amit Pázmány 1625-i *Rituale Strigoniense* című műve is átvesz. *Nálunk*²¹ azonban csak a Felső Dunamelléki Kerület püspöke, Samarjai János iktatja be ezt a liturgiális teendők közé, bizonyos protestáns módosításokkal. Erdélyben pedig egyetlen esetet ismerünk, midőn Szász Bálintné exaltált

¹⁴ W. Nagel: *Exorcizmus (liturgisch)*. In: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, II. Band, szerk: Kurt Galling, Tübingen, 1950. 834.

¹⁵ Itt meg kell jegyeznünk, hogy már a korai egyházban léteztek különféle bevett ördögűző imák, melyeket a leghíresebb egyházatyák írtak.

¹⁶ Tulajdonképpen ezt jelenti a görög ige, melyből az exorcizmus szó származik: ἐξορκισμός = esküvel kényszeríteni, esküt bevenni.

¹⁷ W. Nagel: *i. m.*. 834.

¹⁸ Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985. 19.

¹⁹ Szántó Konrád: *i. m.* 440.

²⁰ W. Nagel: *i. m.* 834.

²¹ A dőlt betűs kiemelések tőlem.

lelkű leányában négy helybeli és egy fehérvári lelkész „erős kényszerítéssel kényszeríték” a gonosz lelket megszólalásra, de eredménytelenül (1629).²²

Ugyancsak a fent idézett szerző jegyzi meg, hogy az iránymutató református lelkipásztorok, Szenci Molnár Albert, Pataki István, Milotai és Geleji püspökök „a sátán elleni küzdelmeket”, így az ördögűzést is a lelkigondozás tárgykörébe utalják. Ennek eszközei nem az ördögűző szitkok és fenyegetések, mint a római egyházban, hanem az imádság, a tanítás, a zsolotáréneklés, a böjt, az erős hit és a vigyázás.²³ A dunántúli és az Alsó Dunamelléki Kerületben vád alá helyezik az ördögűzést végző lelkészeket, és vagy eltűnték az ilyen gyakorlattól, vagy pedig felfüggesztik állásukból, ha nem hagynak fel a pápista gyakorlatokkal.

1636-ban adták ki Lőcsén Samarjai Máté Jánosnak, a Felső Dunamelléki Kerület püspökének 1632-ben írott ágendás-könyvét, amely 27 részben tárgyalja a különféle liturgiai szolgálatokat. A mű címe: *Az Helvetiai valláson levő Ecclesiáknak egyházi ceremonijokról és rend tartásokról való könyvecskéje*. Megfigyelhető, hogy a Heidelbergben tanult püspök ágendás-könyve meglehetősen erős katolikus és lutheránus hatást mutat.²⁴ Feltételezhető, hogy mindez az ágendás-könyvet író szuperintendens irénikus, a többi felekezettel való békességet kereső törekvéseinek az eredménye. A könyv egyik érdekessége a 27. rész, amely „Az Eördög Vüzésben való Rendtartásokról” szól. Nagy Géza már idézett megjegyzése szerint Samarjai ezt a szertartást a római egyház szertartáskönyvéből (a *Rituale Romanumból*, vagy annak Pázmány által kiadott Magyarországi változatából, a *Rituale Strigonienseből*) vette át, és néhány protestáns módosítást eszközölt rajta. A következőkben ágendás-könyvének ezt a fejezetét szeretném bemutatni.

Miután elolvassuk mindazt, amit Samarjai ágendás-könyvében az ördögűzésről ír, egyértelműen elmondhatjuk, hogy sokkal többről van szó, mint a szertartás menetének a bemutatásáról, és a hangsúly is sokkal inkább a teológiai alapvetésen van.

Samarjai Máté János ördögűző liturgiájának pontjai

Az első három pontban azt mondja el, hogy milyennek kell lennie annak, aki az ördögűzést végzi. A legelső dolog, amit meghatároz, hogy az ördögűzést egyházi embernek kell végeznie. Ettől, hogy annyival inkább ellene állhasson az ördögnek, megkívánatják, hogy kegyes, istenfélő, s fedhetetlen erkölcsű legyen. Az ördögűzőnek azzal is tisztában kell lennie, hogy a Sátánt nem emberi erővel, hanem csakis isteni hatalommal lehet kiűzni, és éppen ezért „ne a maga jószágos voltába, hanem Isten irgalmasságában vesse bizodalját”. Ezt a szolgálatot nem lehet „külső haszonnak kívánásából, avagy nagy jutalomnak, temérdek fizetésnek reménsége alatt” végezni. Mivel Isten nem mindenkinnek adta ezt az ajándékot, „azért ne avassa magát benne minden idéten tanító”, hanem csakis a régiek mintájára „arra való” egyházi ember gyakorolhatja ezt. Továbbá fontos, hogy az ördögűző „nagy okossággal élvén” meg tudja különböztetni a búskomorságban és „egyéb nyavalyában lévő esze nélkül szóló embert” attól, akiben igazán gonosz lélek van. Ez után felsorol néhány olyan jellemvonást, melynek alapján megállapítható, hogy tényleg gonosz lélek által megszállott emberről van szó: „sok idegen nyelveken szóllani, avagy idegen nyelveken szóló emberek szavát megérteni, távol va-

²² Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985, 19–20.

²³ Nagy Géza: *i. m.* 20.

²⁴ Kolombán Vilmos: *Törvényhozó egyház*. Kolozsvár 2002, 50.

ló, és titkos dolgokat tudni és kijelenteni; embernek ideje s állapota fölött való nagy erőt mutatni, nem imádkozni, káromkodni, etc.”

A negyedik pontban az ördögűző munkájának hathatóságáról van szó: avégett, hogy megismerje, minémű gonosz lélek van a megszállottban, egy-két „kényszerítés” után kérdezze meg a „nyomorult embertől”, hogy mit érzett ez alatt az idő alatt.

Az ötödik pontban figyelmeztet, hogy az exorcistának vigyáznia kell az ördög gonosz mesterkedéseire, melyekkel az magát el akarja rejteni szemei elől. A gonosz lelkek elrejtőzhetnek, pillanatnyilag békén hagyhatják a beteget, hamisan felelhetnek, elaltatják azt, és így annak látszatát kelthetik, hogy már eltávoztak. Az is előfordulhat, hogy a megszállottat más ördöngöshöz akarják küldeni gyógyulás végett. Olykor azért, hogy „láttassék eltávozottnak lenni” még azt is megengedi, hogy a beteg Úrvacsorával élhessen. Éppen ezért nagyon figyelmes legyen az ördögűző.

A hatodik pontban köti az egyházi szolgák lelkére, hogy a megszállottakat folyton szükséges erősíteni, hogy Isten szabadító hatalma felől kétségbe ne essenek.

A hetedik pont ismét arról szól, hogy miképpen kell az ördögűzőnek a gonosz lelkekkel szemben viselkednie. Tilos sok hiábavaló dolgot kérdezni, ugyanis a tisztátalan lelkeket el kell csüggeszteni, és csak a maga kérdéseire kell feleltetni. Ilyen kérdések lehetnek: „mennyien vannak, mi a nevek, mikor és milyen körülmények között mentek az emberbe”. Az ördög egyéb hiábavaló cselekedeteit, „hahotálásit” meg kell tiltani, vagy semmisnek kell tartani. A jelenlévő embereket pedig elszánt és alázatos imádkozásra kell buzdítani. Ugyanitt írta le a kényszerítés és a parancsok felolvasásának feltételeit: „méltósággal, erős hitből, alázatossággal és nagy buzgósággal” kell azokat felolvasni. Minél inkább gyötri a megszállottat az ördög, annál inkább kell őt kényszeríteni, hogy távozzon, és amely Igékre megrettenni látszik, azokat annál gyakrabban kell mondani, és mikor a fenyegetéshez jut, kétszer-háromszor is mondja azt, vagy szükség esetén akár három-négy órán, vagy még hosszabb időn keresztül, „míglén győzelmet veszen rayta”.

A nyolcadik pontban a szertartásban haszontalan cselekedetek vannak felsorolva: keresztvetés, fűrésztés, tömjénnel füstölés, szentelt víz itatása, ereklyék hordozása, stb.

A kilencedik pontból ismerhetjük meg az ördögűzéshez igazán szükséges dolgokat: Szentírás olvasása, böjt és imádság, ugyanis ezek által lehet „segélyt nyerni az Sátánnak eltávoztatására”.

A tizedik pont fogalmazza meg az „alaptételt”: az apostolok példáját követve az Úr Jézus nevét segítségül híva kell távozásra kényszeríteni a tisztátalan lelkeket.

A tizenegyedik pontban mutatja be, hogy a régi atyák is így cselekedtek. Jézus nevében, és a Tőle kapott segítséggel vettek győzelmet a tisztátalan lelkek fölött.

A tizenkettedik pontban ismerhetjük meg magát az ördögűzés szertartását. Miután mások is imádkoztak érte, az ördögűzőnek magának is imádkoznia kell, majd pedig a Zsoltárokat (3, 10, 12, 21, 30, 34, 53, 67, 69, 90, 117.) és az Evangéliumot (Jn 1,1–15; Mk 16,13–19; Lk 10,17–21; Lk 11,14–23.) kell olvasnia. Ez után közli a kezdő imádság szövegét, melyben hálát ad, hogy Isten az embert meg akarja szabadítani az ördög hatalmából, és Isten segítségét kéri „e vad állat” ellen. Ugyanennek az imádságnak a keretén belül hangzik el az első parancs:

„...azért te tisztátalan lélek, valaki vagy, tenéked és minden te társaidnak, kik ez Istennek szolgáját (szolgálólányát) megszállottátok, parancsolok a mi Urunk Jézus Krisztus által, az ő titkos megtestesülése, kínszenvedése, feltámadása, mennybemenetele által, szent Lölkének elbocsátása által, az ítéletre való eljövetele által, hogy tá-

vozzál el e keresztyén embertől, ki Atyának, Fiúnak, s a vigasztaló Szent Lélek Úr Istennek nevében megköröszöltöködött. Parancsolok neked azon Úr Jézus Krisztusnak nevében, hogy énnékem, Isten méltatlan szolgájának mindenben engedj, és ez emberből kimenvén, se őnéki, se a jelenvalóknak, se semmi oktalan állatnak ne árthass.”

Ez után az imádság után „olvastassék a nyomorultnak fejére az Evangélium”, majd ismét imádság következik. Ebben az imádságban azt kell kérni az Úrtól, hogy váltsa be azon ígéretét, mely szerint hatalmat adott tanítványainak, hogy ördögöket űzzenek. Ezt az imádságot a Miatyánk és a Hiszekegy elmondásával zárja. Ez után imádságokkal váltogatva következik többször egymás után az „erőltetés, avagy kényszerítés”.

Samarjai ágendája három kényszerítést és két közbevetett imádságot közöl. Ízelítőül hadd idézzük a kényszerítések egyikének rövid részletét:

„Te régi kígyó, pokolbéli ördög, kényszerítetek téged az Úr Jézus Krisztus nevében, ki eljövendő ítélni eleveneket és holtakat, ki teremtette a mennyet, földet, tengert, minden benne való állatokkal egyetemben, kinek hatalma vagy on arra, hogy tégedet, kárhozott lélek, a Gyehennának tüzeire vessen; kényszerítetek téged az Úr Jézus Krisztus nevében, kinek térdet hajtanak mennyekiek, földiek, föld alatt való, hogy menj ki e keresztyén emberből, ki az Anyaszentegyháznak kebelébe viszatér; félelemmel és rettegéssel, minden seregeddel együtt sietséggel távozzál el. Mégis kényszerítetek téged kárhozott lélek, nem az én erőtlenségemmel, nem a magam gyarlóságával, hanem a Szent Léleknek Isteni erejével, hogy menj ki ez istennek szolgájából (szolgáló lányából), Aki mindenkit a maga képére teremtett. Engedj azért kárhozott lélek, engedj nem énnékem közembernek, hanem az Úr Jézus Krisztus méltatlan szolgájának. Mert annak hatalma erőltet téged, ki keresztfán lett szenvedésével téged meggyőzött, annak jobb kezétől rettegj, ki a poklot meggyőzte, legyen félelmedre tenéked az emberi szó, mely megmosogattatott a szent keresztség vizével. Atyának, Fiúnak, s a Szent Lélek Istennek nevében. Ne ellenkezzél többé, ne késsél eltávozni ez emberből, kiben tetszett az Úr Jézus Krisztusnak lakozni...”

A tizenharmadik pont azt mondja el, hogy ezeket addig kell ismételni, „valamíg a nyomorult ember az ördögtől meg nem szabadul”, azért gyakran nem csak két-három napot, hanem heteket is „köll ebben tölteni”.

A tizennegyedik pont közli, hogy a fent megnevezett zsoltár- és evangéliumi szakaszok mellett el lehet mondani a Magnificatot, valamint Athanasius hitvallását.

Miután az ördög elhagyta a megszállottat – rendelkezik a tizenötödik pont – hálát kell adni Istennek a szabadításért. Samarjai a hálaadó imádság szövegét is közli.

Az utolsó, tizenhatodik pont a megszabadult ember további életét tartja szem előtt:

„...istenes életben, kegyes erkölcsökben foglalja el magát, és az Úr Istennek mindenféle jó cselekedetek által igyekezzék kedvében, kegyelmében lenni. Ámen.”

Felhasznált irodalom

Exorcizmus. In: *Britannica Hungarica*.

Josephus Flavius: *Antiquitates Iudaeorum* 8,45. CD-Rom edition.

K. Thraede: Exorzismus. In: Theodor Klauser (szerk.): *Reallexikon für Antike und Christentum*. Stuttgart 1969.

Kolumbán Vilmos: *Törvényhozó egyház*. Kolozsvár 2002.

Nagy Géza: *Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből*. Budapest 1985.

Samarjai Máté János: *Az Helvetiai valláson levő Ecclesiáknak egyházi ceremonijokról és rend tartásokról való könyvecske*. Lőcse 1636.

Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. Budapest, Ecclesia, é.n.

Nagel, W.: Exorzismus (liturgisch). In: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. II. Band. Herausgegeben von Kurt Galling. Tübingen 1950.

Warga Lajos: *A keresztyén egyház történelme*. I. kötet, Sárospatak 1906.

Vade retro Satana! The Presentation of Máté János Samarjai's Exorcist Liturgy

In this paper I present a short episode of the history of exorcism. In the first part I write about the general history of exorcism and I present the different historical opinions concerning exorcism. In the second part I present the liturgical praxis of exorcism in the Hungarian Reformed Church in the 17th century according to the Liturgical Book of Máté János Samarjai. The Liturgical Book of Bishop Samarjai, who studied in Heidelberg, shows strong Catholic and Lutheran characteristics, and the sources of the Exorcist Liturgy are the Catholic descriptions, with protestant modifications. While many ministers of the 17th century considered that exorcism was part of pastoral care, without Catholic elements (István Geleji Katona, Albert Szenczi Molnár), Bishop Samarjai applied the Catholic filling it form with protestant contents.

